

GLATZ FERENC

ÚJÉVI ETŰDÖK

Európáról, az Európai Unióról, európaiságunkról

Az európai integráció történelmi körülményeiről, az új ipari-technikai forradalomról

Napjainkban újabb ipari-technikai forradalom megy végbe. Sokat beszélnek róla. De kevesebbet beszélnek e technikai forradalom *emberi dimenziójáról*: az információs forradalomról. Amely társadalmi és kulturális forradalomról. Az új technika a komputer, a telefónia, a TV, az internet, a multimédia szerintem ugyanis gyökeresen alakítja át az ember és ember közötti érintkezéskultúra egészét. Hirtelen bővül az emberek ismeretradiusza, sőt utazásaival mozgásradiusza, nem beszélve a szakirodalomban már gyakran leírt forradalomról a termelés-szervezésben. E folyamatok több évszázada elfogadott életcélokat kérdőjeleznek meg. *Egyén és közösség* viszonyának gyökeres változását hozzák magukkal. Beszélünk új individualizmusról – hiszen a világról az egyén szinte korlátok nélkül szerzi be a képernyő előtt ismereteit és fogalmazza meg viszonyát eddig nem ismert népekhez, hitekhez, életcélokhoz. Az ezredforduló polgára öntudatosabb, mint elődei. De beszélünk új típusú kollektívizmusról is. Az ember nemcsak maga akarja különböző identitásait – családi, baráti, nembéli, szociális, etnikai, vallási identitását – megfogalmazni, de többféle identitást is meg akar élni.

TÁVBESZÉLŐ-ÁLLOMÁSOK ÉS MOBILTELEFONOK SZÁMA MAGYARORSZÁGON, 1970–2000		
Év	Távbeszélő-állomások száma	Mobiltelefonok száma
1970	399 000	–
1975	508 000	–
1980	617 000	–
1985	738 000	–
1990	995 000	63 000*
1995	2 157 000	308 000
1996	2 651 000	531 000
1997	3 095 000	719 000
1998	3 385 000	1 034 000
2000	4 100 000	2 000 000
* 1993. évi adat		

TELEVÍZIÓK MAGYARORSZÁGON, 1970–1995

Év	Lakosság száma	Televíziók száma
1970	10 394 000	1 768 561
1975	10 637 000	2 390 373
1980	10 705 000	2 766 010
1985	10 579 000	2 910 613
1990	10 374 000	2 929 816
1995	10 245 000	2 664 531

Öntudatosan megválasztott identitáspluralizmusban. Természetes – és nem a 2000. év miatt van ez így –, hogy az európai kontinensen élők is újrafogalmazzák a világminőséghez, az emberi közösség egészéhez, a *községhez*, a *nemzeti közösségükhöz* és a *kontinentális közösséghez* (Európához) fűződő azonosságérzésüket, identitásukat. Évezredek értékrendek bomlásának, keveredésének, új életelvek kialakulásának korát éljük. Legyünk őszinték, nem tudjuk megmondani, vagy csak jóslni tudjuk: milyen emberi-kulturális életrendek lesznek száz év múlva a döntők, amelyek meghatározzák a kontinensen élők életcéljait.

Az európai identitásról

Egyáltalán, mennyiben létezik európai identitás? „Európai identitás”-ról vagy pedig „európai uniós identitás”-ról beszélünk? Melyiket akarjuk erősíteni: a területigazgatási egységhez, az EU-hoz való identitást? Állampolgári identitás helyett „európai uniós” identitás, vagy pedig jobban az európaiságunk kulturális alapjaihoz való kötődést, azaz az európai-érettudatot?

Ismeretes: mai európai kultúránk alapja a görög–latin, keresztény–zsidó kultúrkör. Ez feltehetően békében fogja megélni a 21. századot a mohamedán, buddhista stb. életelvek mellett. És valószínű látni fogjuk a kultúrák interferenciáit – közösségi, sőt egyéni szinten is –: a keresztény,

2000. január 12-én az Európai Unió jövőjét tárgyaló konferencia (Gütersloh) humánpolitikát tárgyaló előadása.

a mohamedán, buddhista és egyéb életelvek – sőt napi étkezési, barátkozási szokásoknak, hitelveknek – keresztveződéseit az egyszer megélt életben. És fogalmazzuk majd újra és újra, mit jelent a keresztény-zsidó kultúrkörön belül a latin-amerikai, az észak-amerikai, az afrikai, az európai identitás. Mit tartunk életképesnek a jelenünkből a jövő számára? Mindenki – korábbi filozófusok és egyszerű emberek ma – másként-másként válaszol.

Én, mint büszke európai, három fogalommal írhatom le az európai identitásom alapját: *nyitottság, szolidaritás, kulturális diverzitás*.

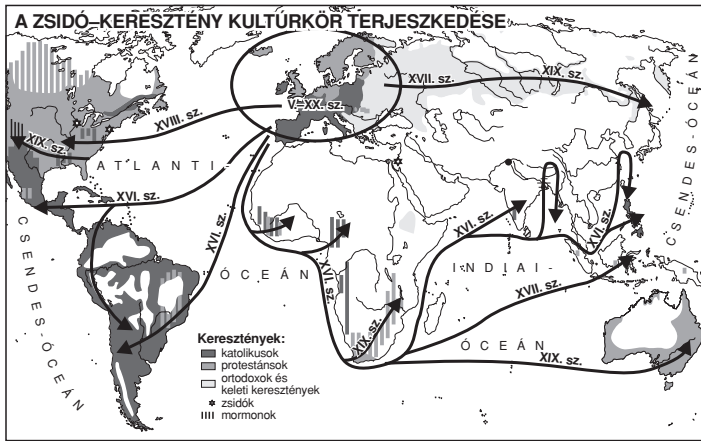
■ **Nyitottság**

A *nyitottság* az első ismérvünk – több ezer éves görög-latin gyökerű hagyományunk. Mi kíváncsi népek vagyunk. Vezetőink mindig kíváncsiak voltak a világ egészére, világpolgárok voltak. Egész rövid periódusokban (a keresztény egyház bizonyos korszakaiban, a 20. század egyes államrendszerében) és csak lokálisan érvényesült a kizárás és a bezárkózás politikája. Európa történelmében sohasem volt elzárkózás, mint az USA vagy Kína, Japán életében. Én tehát azt várom a 21. század Európai Uniójától, hogy erősítse ezt az európai hagyományt, a *minden kontinens iránti azonos érdeklődés politikáját*. És erősítse a különböző életelveket követő kultúrák iránti érdeklődést. Annál is inkább, mert az új ipari-technikai forradalom a regionális és kontinentális in-

HAGYOMÁNYOS ÉS ÚJ HÍRKÖZLŐ ESZKÖZÖK A VILÁGON, 1996–1999						
Ország	Napilap* (1000 fő)	Rádió* (1000 fő)	Televízió** (1000 fő)	Telefonvonal** (1000 fő)	Mobiltelefon** (1000 fő)	PC internet-host*** (1000 fő)
Albánia	34	235	161	23	1	0,3
Belgium	160	792	510	468	95	162,39
Bulgária	253	531	366	323	8	9,05
Cseh Köztársaság	256	806	447	318	51	71,79
Egyesült Királyság	332	1 445	641	540	151	240,99
Észtország	173	680	479	321	99	152,98
Franciaország	218	943	606	575	99	82,91
Görögország	153	477	466	516	89	48,81
Hollandia	305	963	541	564	110	358,51
Horvátország	114	333	267	335	27	12,84
Írország	153	703	455	411	146	148,7
Japán	580	957	708	479	304	133,53
Kína	n. a.	195	270	56	10	0,14
Lengyelország	113	518	413	194	22	28,07
Litvánia	92	292	377	283	41	27,48
Magyarország	189	697	436	304	69	82,74
Moldova	59	720	302	145	1	1,17
Németország	311	946	570	550	99	160,23
Norvégia	593	920	579	621	381	717,53
Olaszország	104	874	483	447	204	58,8
Oroszország	105	344	390	183	3	10,04
Portugália	75	306	523	402	152	50,01
Románia	n. a.	317	226	167	9	7,42
Spanyolország	99	328	506	403	110	67,21
Svájc	330	969	536	661	147	315,52
Svédország	446	907	531	679	358	487,13
Szlovákia	185	580	401	259	37	33,27
Szlovénia	206	416	353	364	47	89,83
Törökország	111	178	286	250	26	4,3
Ukrajna	54	872	493	186	1	3,13
USA	212	2 115	847	644	206	1131,52
Világ (átlag)	n. a.	380	280	144	40	75,22

* 1996. évi adatok; ** 1997. évi adatok; *** 1999. januári adat.
Forrás: USA statisztikai évkönyv, 2000

tegrációk mellett magával hoz egy világméretű integrációt, világméretű versenyt is. És nekünk e versenyben a minden iránti nyitottságunk csak előnyös lehet.

■ Szolidaritás

A másik alapelv: *szolidaritás*. A nyugat-európai társadalmi rend alapja volt – ez a kereszténység óriási vívmánya –, hogy állandóan törekedett a kölcsönösségre, a gondoskodásra. Sem szociális, sem kulturális téren nem voltak olyan erős szakadékok a társadalom vezető (gazdag vagy legműveltebb) rétegei és az átlagember között, mint a más alapelvű (iszlám, buddhista) kultúrákban, vagy akár a más kontinensen kifejlődött, azonos alapelvű amerikai, orosz, dél-amerikai, afrikai kontinens társadalmában. A keresztény–zsidó életelvek mellett ezt a kapcsolatot, társadalmi kölcsönviszonyt képezte a közérthető betűírás, a nyomtatás, majd a közpénzen folyó tömeges, magas szintű általános képzés. És a szociális háló, amely az elmúlt fél évszázad szociális jóléti államához vezetett.

Ne legyen sem szociális, sem kulturális szakadék a társadalomban. Ne legyenek nyomornegyedek a 21. század Európai Uniójában – vajon nem lehet ez az egyik alapelv, amely vezethet bennünket, a múltat tanulmányozva, a jövőről gondolkodva? Vagyis a 21. század Európai Uniójának egyik sajátossága legyen a *szociális és a kulturális kiegyensúlyozó szerep*. De vajon mennyire ismerjük a mai társadalmi mozgásokat Európában, éppen az új ipari-technikai forradalom hatását? Vajon helyes például, hogy e szociális-kulturális mozgásokat tanulmányozó társadalomtudományokra EU szinten alig fordítunk figyelmet? Nézzük csak a tudományos keretprogramokat. Ezekben eddig elsősorban a termeléshez kapcsolódó, ún. élettelen természettudományok álltak a központban, most végre az 1999-ben indult V. keretprogramban az élettudományok (biológia, ökológia). De miért maradnak ki a társadalomtudományok? Nem jött el az ideje a társadalomtudományok preferálásának? Hogy pontosabban ismerjük a kontinens társadalmait. Talán a 21. században.

■ Kulturális diverzitás

A harmadik alapelv: *kulturális diverzitás*. Sehol a világon ekkora területen ilyen sokféle anyanyelvi kultúra és sokféle szokásrend nem tudott *azonos szintre*, irodalmi szintre emelkedni, mint Európában. A világ legsokszínűbb kultúrája él ma is itt. Európa nagy előnye a kultúrák keveredése (hátránya: a kultúrák harca, különösen a nemzetállamok korában). Mi – így beszéltünk 1992 májusában Moszkvában – egy olyan EU-ban szeretnénk öregkorunkban élni, amelyikben a nagy nemzeti kultúrák mellett a kis nemzeti kultúrák is világszinten élnek. Vagyis a 21. század EU-ja legyen a polgárok és a nemzetek Európája.

Azt hiszem tehát, vannak alapjai az európai identitásnak, a kérdés: építsünk-e erre fel mi, értelmiségiek egy adekvát, modern kulturális identitás-épületet? Igaz: az euró legerősebb összekötő anyaga lehet az európai identitásnak. De a spontán gazdasági, igazgatási tényezőkön túl figyelni kell a szellemi tényezőkre is. Vajon nem kellene a kultúr- és oktatáspolitikai programokat e szempontból felülvizsgálni?

És ha már a javaslatoknál tartok: miért nincs, nincsenek Európa-történeti munkák? Vajon a népszerű Krónika sorozatban miért nem csinálunk egy „Chronik Europas”-t?

Európa nyugati és keleti felének egymásrautaltságáról

Történelmi szempontból nézve az Európai Unió előtörténelmét, gyakran megfedelkezünk arról, hogy a mai európai integráció éppen 1000 esztendőös folyamat. Tehát tartogat a jelenre tanulságokat.

AZ EK/EU-KÖLTSÉGVETÉS SZERKEZETE
1958–1994
(millió UA/EUA/ECU')

	1958	1960	1970	1980	1990	1994
EAGGF (agrárpolitika)	–	–	5 228,3	11 596,1	27 233,8	40 222,0
Szociális Alap	–	–	64,0	502,0	3 212,0	5 819,0
Regionális Alap	–	–	–	751,8	4 554,1	7 701,9
Ipar (pl. kutatás és fejlesztés ²)	–	–	–	212,8	1 738,7	2 593,0
Adminisztráció	8,6	23,4	114,7	938,3	2 298,1	2 428,0
Egyéb	0,0	4,9	41,4	2 056,1	7 567,9	11 249,6
Összes költség	8,6	28,3	5 448,4	16 057,1	46 604,6	70 013,5

Először a Frank, majd a Német-római (szent) Birodalom a 8–18. századig ugyanazon földrajzi határig igyekezett kitolni területszerkezeti egységét, amely földrajzi határt keleten az EU-ban most felvételre váró 10 állam foglalja el. És az 1000 év alatt az integrációs szálak Európa szíve és a keleti peremvidék között hol erősebbek voltak, hol gyengébbek. Igaz, minden eddigi integrációs periódusban a gazdaság, a biztonságpolitika volt a mozgatórugó. (És ezen tényezők nélkül nincs integráció a 21. században sem.) De a másik nagy tanulság: az integráció azokon a területeken volt erős, ahol a gazdasági egymásrautaltság párosult a társadalmi-kulturális integrációval is. A munkakultúra, az oktatás, a műveltség, a szokásrend, a hit egy időben alakult át a kereskedelmi és hadi utak kiépülésével.

Vajon mi, amikor az EU jövőbeni (keleti) határaitól gondolkodunk, beszélünk-e eleget a kulturális integrációról? Ma már az EU-nak van markáns politikai rendszere (Maastricht), védelmi politikája (NATO), gazdaság- és pénzügyi politikája (euró), most már környezetpolitikája is, de vajon mennyire erős a humánpolitikája? A keleti, és tegyük hozzá, a déli peremterületek szerves integrációja csakis határozottabb humánpolitikai koncepcióval képzelhető el. Vajon nem kellene ilyen szempontból újrapüszkálni az EU pénzügyi ráfordításának preferenciáit?

Az Európai Unió és Oroszország viszonyáról

Az európai kultúra történelmében a civilizációk központjai az évezredek során (ha megélnék ennyit) vándorolnak. Kultúránk alapja – mint már említettem – a görög–latin, kereszt-

tény-zsidó életelveken nyugszik. Első központjai a Kr. e. évezredben Görögország, illetve a Földközi-tenger keleti vidéke, majd Itália, Bizánc, és a Kr. utáni 2. évezredben a mai Nyugat-Európa (benne Észak- és Közép-Európával). De kiterjedt időközben a keleti szláv területekre (Oroszország), majd Dél- és Észak-Amerikára, részben Afrikára is. A 20. században a kultúrkörnek már kétségtelenül Észak-Amerika lett a központja, amely legnagyobb kultúrán belüli riválisának a kelet-európai Oroszországot tekintette. De mi lesz most, amikor Oroszország mint világbirodalmi központ elbukott? Most ki kinek a valós riválisa? Vajon ma már az amerikai–nyugat-európai baráti viszonyban nem jutott-e túlsúlyra a rivalizálás eleme? És mit hoz a holnap? És Oroszország?

Vajon pontosan látjuk, hogy a terjeszkedés Európa keleti felére mennyi haszonnal járhat? Egyáltalán, mi legyen az EU viszonya Európa egészéhez?

Tudott, hogy az Európai Unió nem azonos sem a földrajzi, sem a kulturális értelemben vett Európával. Talán nem is kell, hogy valamikor is azonos legyen. Miről beszél ugyanakkor az ezeréves integrációs történelem? Beszél részben arról is, hogy Nyugat-Európa politikai, gazdasági és kulturális hatalmai mindig is aktív kapcsolatban voltak a keleti (ortodox) keresztények lakta területekkel. A 20. század második felében, éppen az új világ gazdasági rendszer kialakulásának idején ez a kapcsolatrendszer megszakadt. Az egymásrautaltság feledésbe merült a szovjet kommunista rendszer miatt. Sőt! Máig árnyékba szorult ez az egymásrautaltság.

Legyünk őszinték: az európai uniós integráció gazdaság- és külpolitikája máig magán hordja ezt az egyoldalúságot: az érthető szovjetellenesség egyoldalúan csak az amerikai kötődéseinkre fordította a figyelmet. Most, a szovjet rendszer összeomlása után lassan – nagyon lassan – kezd az EU önálló világstratégiában gondolkodni. Vajon nem kellene egy új keleti politikát kezdeményezni? És ehhez a csatlakozásra váró 10 államot támaszpontként használni? Az Egyesült Ál-

lamoknak van Oroszország-politikája. Vajon az EU-nak van-e? Vajon nem kellene először éppen a kultúra, a tudomány területén aktivizálni ezt a keleti politikát? Mielőtt Oroszország az amerikai kultúra szemétdombjává válik?

De mi is az EU és mi a célja?

Az EU területigazgatási egység, amelynek célja, hogy a területén élő lakosság legyen *versenyképes* a termelési és kulturális világgpiacon, biztosítsa az *életminőséget* és biztosítsa a területén élő számtalan *nemzeti kultúra, szokásrend* modernizációját és így fennmaradását.

De hogyan valószínűsíthető meg e hármas cél?

Vajon milyen nyelven fognak beszélni az unió polgárai? Durva kérdés, de fel kell tenni: mi lesz a kis anyanyelvi kultúrákkal? A versenyképesség egyrészt megköveteli, hogy az unió polgárai beszéljék valamilyen szinten a világméretű lingua frankát, az angolt, és valamelyik lokális lingua frankát: a franciát, a németet, az orosz, a spanyolt. De a versenyképesség azt is megköveteli, hogy valamely nyelven tökéletesen elsajátítsuk már kisgyermekkorban modern világunk mind komplikáltabb ismereteit. És ez csak az anyanyelven lehetséges. Ezért is talán a 21. század Európai Uniójában sokkal nagyobb súlyt kell helyezni a nyelvoktatásra és a lokális kultúrkincsek megőrzésére.

No és az informatikai eszköztár! Aki nem tanulja meg már gyermekkorában az új információhordozók kezelését, az lemarad a világversenyben. Az internet csak egy része – de joggal legtöbbit emlegetett része – e multimédia-kultúrának. Köztudott: az európai népek máris lemaradtak az USA és Japán mögött. Pedig a 21. század termelési és kulturális versenye azon fog eldőlni – ez az európai történelem és a Szovjetunió bukásának egyik tanulsága –, hogy mennyire lehet biztosítani a jól képzett szakmunkást a csúcstechnológiák mögé. Hiszen – ahogy a Clinton-jelentés is mondja 1997 áprilisából – 2015-ben a mai legjobb szakmunkások 20%-a felelne meg az akkori – a majdani – elvárásoknak. Vajon nem kellene egy aktívabb és koncentráltabb uniós kultúr- és tudománypolitikát kezdeményezni? Szabad ennyire a nemzetállamok szintjén hagyni a kultúr- és tudománypolitikát?

Rendben van. A nemzetállamokat máris megfosztják évezredek attribútumaiktól: nincs többé önálló hadügy, nincs önálló külügy és alig várják, hogy ne legyen önálló pénzügypolitikájuk sem. De kényszeríteni kell az államokat, hogy a hatalmi államból tudatosan alakítsanak ki jobban szolgálható államokat. Nem vagyok annak a híve, hogy az EU kontinentális szuperállam legyen, de nem kellene elgondolkozni azon, hogy legyen tudatosabb humánpolitikája és írjon elő a tagállamoknak határozottabb normatívákat az oktatás (általában a nevelés), a tudománytámogatás terén?

Európa emancipálódása

De vajon miért nem tud még Európa önálló világstratégiában gondolkodni? Mi az emancipálódás akadálya?

■ Múltorientáltság

Az egyik az, én legalábbis erről beszéltem többször, hogy az EU és az egész európai értelmiség múltorientált. Mindnyájan elsősorban a múltunkkal foglalkozunk. Önmarcangolóan. Az EU 1946–1992 közötti előtörténetének csak egyik alaptényezője: a nagy piac előnyeinek kihasználása, a termelési közösség kialakítása. (Ez szülte már a századelőn az Európai Egyesült Államok gondolatát is: versenyképesség a nagytárséggel Amerikával.)

■ Büntudat

De a másik alaptényezője ezen fél évszázadnak: a büntudat, a világháborúk, a tömegpusztítások miatt. (Ami büntudat, tegyük hozzá, jogos is volt és maradt.) Mi, európai értelmiségiek önkritikusabban nézzük a múltunkat, mint bármelyik más kontinens értelmiségie. Ez helyes. Még akkor sem tagítunk ezen önkritikus álláspontunktól, ha más kontinensek politikai tényezői – hol keletről, hol nyugatról – vállaltaik, gazdasági érdekeik miatt zsarolnak is bennünket nagyatyáink-atyáink ostobaságai vagy bűnei miatt.

■ Jövőorientáltság

A baj az, hogy *elfelejtettünk közben a jövővel foglalkozni*. És elfelejtettük saját értékeinket mozgósítani, védeni a múltból. Elfelejtettünk múltunkra büszke európaiak lenni. A kultúrpeszimizmus Európája lettünk. A dinamikus, jövőorientált amerikai testvérkultúra mellett vagy azzal szemben.

Vajon nem kellene-e létrehozni egy modern think-tank-et, amely intézetek, tanszékek koordinálásával készítené egy tanulmányt „Európa 2030-ban” címmel, vizsgálva, hogy mi lesz a kontinens gazdasági potenciáljával, hol nyílnak kitörési pontok? Mi lesz a kontinens víz- és nyersanyagkészletével, közlekedésével, informatikájával, a nyelvi kultúrákkal, milyen lesz az európai nemzetállamok jövője és így tovább? Konkrét tapasztalat: Magyarországon 1996-ban az MTA kezdett ún. nemzeti stratégiai kutatásokba, amelyek eredményeként már 18 tömören fogalmazott tanulmánykötet készült az agráriumból, politikai rendszerről, informatikáról, biztonságpolitikáról, Dunáról, regionalizmusról, anyanyelv és lingua frankák viszonyáról stb. 56 000 példányos folyóirat rövid (2-3 oldalas) összefoglalóival bombázzuk a hazai politikai elitet és a középosztályt: kezdjen jövőorientáltabban gondolkodni. Miért ne lehetne uniós méretekben ezt a kísérletet megindítani? Ki más fogalmazhatja meg a stratégiai alternatívákat, ha nem a tudós szakértelmiség? A politikusok dolga azután: az alternatívák között választani.